

בינת זקנים

לקחי מוסר ודרך ארץ הנלמדים מפרשת השבוע מחז"ל וזקני הדורות ז"ל

בהר - תשפ"ב

[רבים כשלו, כי לא ידעו מהו אונאת דברים. והכלל הוא שכל שמצער חברו בדבריו, הוי אונאת דברים. וכדי לידע באיזה דברים מצטער חברו, יקיים תמיד מאמר רז"ל (שבת לא). שאמרו "דעלך סני, לחברך לא תעביד".]

ורבים מעמי הארץ, זה דרכם כסל למו, שמצערים את חבריהם דרך שחוק וקלות ראש כדי להרבות שמחה של הוללות. והרי זה כמתלהלה היורה זיקים, וענוש יענש באופן שתהיה השמחה לתוגה נהפכת. ולפי חומר שבו, צריך לעמוד על המשמר הרבה, כי אדם עשוי להקפיד ולהרגיש ולהצטער אפילו על שיחה קלה שמדברים לו, וכו'. ראוי לדעת כי לא הותר לצער בדברים אפילו למי שציער אותו, אם לא דרך תוכחת מגולה מאהבה; אבל אם עושה לנקום נקם, הרי הוא עובר על (ויקרא י"ט י"ח) "לא תקום", כו'. ואם הוא דרך שחוק, נמצא שעושה שחוק בדמו של זה, והרי זה בכלל ליצנות שאמרו עליו (ע"ז יח): שתחילתו יסורין וסופו כליה. לכן היא אדם זהיר מאונאת דברים, ובפרט מאונאת אשתו, שמתוך שדמעתה מצויה עונש אונאתה קרובה (בבא מציעא נט.). ולעולם ישתדל שיהא רוח הבריות נוחה הימנו, ובזה יהיה רוח המקום נוחה הימנו (ע"ז אבות ג'). (פלא יועץ ערך "אונאה").]

[זוהו (חובת שמירת דיבור) אפילו בסתם איש ישראל. וכל שכן אם הוא תלמיד חכם, כמה מוטל החיוב עליו לשמור את דיבורו! ואם הוא עובר על לשון הרע ורכילות ואונאת דברים וכדומה, ובעיני ההמון נתפרסם הדבר, ממילא נתבזה כבוד שמים ע"ז, ונעשו כל אלו הלאוין שתלויין בכח הדיבור כהפקר בעיניהם, ועובר ע"ז על "ולא תחללו את שם קדשי" (ויקרא כ"ב ב), שנעשו מצוות ה' כהפקר בעיניהם ע"ז. וכמה גדול עון זה בעיני ה' יתברך, דאיתא בגמרא (יבמות סב): כ"ד אלף תלמידים היו לו לרבי עקיבא וכולם מתו מפסח עד עצרת על שלא נהגו כבוד זה בזה. והנה על עון אונאת דברים אין לנו חיוב מיתה, ועל כרחך מטעם שהיה חילול ה' ע"ז לפני ההמון - שתלמידי חכמים רבים זה עם זה. וכל מה שהאדם גדול יותר חילול ה' הוא יותר גדול, וכו'. ועל כן, אחי ורעי, כל החרדים לדבר ה' ולמצוותיו, נראה להתחזק ולשמור את דיבורינו כדון בעבור כבוד שמו יתברך, ויתקדש שם שמים על ידינו. (החפץ חיים ז"ל - חובת השמירה - פתיחה).]

עבירה - יראת שמים: ע"י יראת שמים פורשים מן העבירות המסורין ללב - שכר גדול על זה - הכובש את יצרו בסתר מיראת ה', הקב"ה יקיים רצונו

"לא תונו איש את עמיתו" באונאת דברים. הא כיצד? וכו'. אם היו חמרים מבקשין תבואה ממנו, לא יאמר להם "לכו אצל פלוני שהוא מוכר תבואה", ויודע בו שלא מכר מעולם. רבי יהודה אומר, אף לא יתלה עיניו על המקח בשעה שאין לו דמים, שהרי הדבר מסור ללב, וכל דבר המסור ללב (ואינו נגלה לבני אדם (מנורת המאור - אות מ"ז)) נאמר בו "ויראת מאלקיך" (פי' כל דבר המסור ללב של אדם, נאמר בו הוי ירא מן היודע מחשבות אם לטובה אם לאונאה. דברים הללו אין טובתן ורעתן מסורה להכיר אלא ללבו של עושה - הוא יודע אם לעקל אם לעקלקלות, ויכול הוא לומר "לא עשיתי כי אם לטובה, הייתי סבור שיש לך תבואה למכור" או "הייתי חפץ לקנות מקח זה", ולפיכך נאמר בו "ויראת מאלקיך". (רש"י). וכן תמצא בתורה בכל מקום שנאמר בו "ויראת מאלקיך", הוא דבר שאין דיני בני אדם יכולין לדון עליו (מאירי). (בבא מציעא נח:).

[שכר גדול יש לאדם הנזהר מן הקנאה ומן החמדה, כי ברוב העבירות אם אדם עובר עליהן ומתבייש ומונע עצמו בשביל הבושה; מונע עצמו מן הגזילה והגניבה, כי ירא שמא יתוודע ויתגלה ויפרסמוהו ויתבייש ויפסיד הרבה. אבל הקנאה והחמדה, הן בלב - אין אדם מכיר בו אם יחמוד או יקנא, והוא דבר המסור ללב, ועל זה נאמר "ויראת מאלקיך". (ארחות צדיקים שער הקנאה).]

[כתב האלשיך ז"ל (תהלים ק"ב א') על הפסוק (תהלים שם) "אשרי איש ירא את ה' במצוותיו חפץ מאד", שאם אדם ירא שמים בסתר כבגלוי, ומורא שמים עליו כמורא בשר ודם, מה גמול ישיב לו ה'? הלא הוא - "במצותיו" של האיש, שיצוה

פִּי תְּבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לְכֶם וְשָׁבְתָה הָאָרֶץ שִׁבְתָּ לָהּ'
(ויקרא כ"ה ב')

עבירה: לא מרויחים מן העבירה, לבסוף מפסידים

"נְבִהָה לְהוֹן אִישׁ רַע עֵין וְלֹא יָדַע כִּי חָסֵר יִבְאֵנוּ" (משלי כ"ח כ"ב), אלו סוחרין שביעית (מוכרין פירותיהן, ואין מפקירין אותן (ביאור האמרים)) - שמתבהלין להעשיר ואין משמרין את השביעית; וסבורין שהן מתעשרין, אמר הקב"ה "חייך חסרונו יש לך בדבר!" כיון שלא שמר את השמיטה, התחילה המארה (פי' מחסור והפסד) נכנסת בממונו, והוא מוכר [כל מה שיש לו (תנחומא שם - מהדורת באבער)]; מה כתוב למעלה מן הענין, "ושבתה הארץ שבת לה", ואחרי כן "וכי תמכרו ממכר" (ויקרא כ"ה י"ד) כו', סוף שאני עושה אותו שימכור ארצו. (תנחומא בהר סימן א').

[כתב רבינו החפץ חיים ז"ל (נדחי ישראל - חתימת הספר): עיקר הצלחת העשירות הוא כמו שאמר הכתוב (משלי י"ב) "ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה", דהיינו, אם קנין נכסיו הוא מברכת ה', מעשרת אותו וגם נותנת לו נחת רוח בעשרו - שלא יקבל עצב עמדה. אבל העשירות שאינו מברכת ה', כגון שבא לו ע"י שעבר על רצונו, נותנין לו ביחד עם עשרו גם עצב - שכל מה שישגדל עשרו יתוסף גם העצבון עמו, כגון מחלות ר"ל או צער מבנים או שבאין עליו גייס ולסטים ובוזין אותו וכמה תלאות העולם, עד שאינו מקבל שום נחת רוח מעשרו. עכ"ל].

וְכִי תִמְכְּרוּ מִמְכָּר לְעַמִּיתְךָ אוֹ קִנְיָה מִיַּד עַמִּיתְךָ אֶל תֹּנוּ אִישׁ אֶת אָחִיו (ויקרא כ"ה י"ד)

משא ומתן: אין האדם מתעסק בפרקמטיא אלא להרויח ממון, עכ"ז יזהר מאונאה

חמדת בני אדם ורדיפתם אחר הנאות העולם גורם להם לאונות לחבריהם בכל עסקיהם ובמשאם ובמתנם ובסחורתם. ולפי שאולי יחשבו שאונאה זאת כיון שאינה גניבה או גזילה, שאין בה איסור, הזהירה תורתנו עליה באומרה "אל תונו איש את אחיו". ללמדנו שחייב אדם לישא וליתן באמונה ולא יתאוה לאונות במקחו או בממכרו. ואע"פ שכל המתעסק בפרקמטיא אין דעתו אלא להרויח בה, עם כל זה צותה תורה שלא יקח ולא ימכור ביתר או פחות מכדי שויו אלא בפחות משתות, שהוא דבר מועט, שהורו חכמינו ואמרו שמוחל אדם בסחורתו. ואע"פ ששיערו ז"ל (בבא מציעא ג.) בפחות משתות שהוא מחילה ושלא יכופו בית דין לבטל המקח או להחזיר האונאה, אבל מי שרוצה ללכת במידת החסידות ימכר בשויו. (מנורת המאור נר א' כלל ב' ח"א פרק ה' [אות ט"ז]).

וְלֹא תֹנוּ אִישׁ אֶת עַמִּיתוֹ וְיִרְאֵתָּ מֵאֱלֹקֶיךָ כִּי אֲנִי ה' אֱלֹקֵיכֶם (כ"ה י"ז)

אונאת דברים: גודל האיסור - פרטי זהירות - בני תורה יזהירו ביותר

המצער כל איש מישראל, עובר בלא תעשה, שנאמר "ולא תונו איש את עמיתו", ואמרו רז"ל (בבא מציעא נח:) באונאת דברים הכתוב מדבר. והוא מענין הצער והמצוק, מלשון (ישעיה מ"ט כ"ו) "האכלתי את מוניך את בשרם". ואמרו רז"ל (ב"מ נט.) כל השערים נגעלו חוץ משערי אונאה. ובמקום שדיבר הכתוב באונאת ממון הזכיר שם מקח וממכר, שנאמר (ויקרא כ"ה י"ד) "וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו". ואמרו (ב"מ נח:) גדולה אונאת דברים מאונאת ממון, שזו בגופו וזו בממונו, זו נאמר בה "ויראת מאלקיך", וזו לא נאמר בה "ויראת". (שערי תשובה שער ג' אות כ"ד).

שמש בגבעון ידום (הושע י') וכיוצא, יהיה ה' "חפץ מאד" להקים דבר עבדו, כי צדיק מושל יראת אלקים (שמואל ב' כ"ג) ("צדיק גוזר והקב"ה מקיים" (עי' מועד קטן ט"ז)).

כִּי יִמּוֹךְ אֶחֱיָהּ וְגו' (ויקרא כ"ה כ"ה)

אהבת ישראל: מצד הנשמה ומצד הגוף צריך לאהוב את חברו

מצד שני דברים צריך לאהוב את חברו: האחד, מצד הנשמה; השני, מצד הגוף, וכו'. הטעם שהכתוב קורא לישראל "אחים" ו"רעים" באמרו "כי ימוך אחיך", ו"אהבת לרעך" (ויקרא י"ט י"ח) וכיוצא בזה הרבה, לרמוז כי כמו שהאם שילדה שני זכרים יקראו "אחים", מפני ששניהם היו בכרס אחד, ובמקום שהיה זה היה זה, זהו התייחסות האחוה, עם היות שהגופים נחלקים במציאותם. ויותר יצדק האחוה אם נולדו תאומים, ששניהם היו כאחד בכרס אחד ונולדו כאחד. ועל דרך הסוד, יש מקום רוחני למעלה, יקרא בכינוי "רחם", ששם עיבור הנשמות - ששים רבוא בכרס אחד, ונולדו כאחת. נמצא מצד בחינה זו שכל ישראל הם אחים; ואחוה כפולה - שכולם היו כאחד במקום אחד, על דרך האחים התאומים. הרי זה יחוד גדול לנשמות מצד רוחניותם, וכו'.

ובחינת אהבה מצד הגוף הוא, שיחשוב שמאחר שכולנו אומן אחד ציירנו בצלמו, שנאמר (בראשית ט' ו') "בצלם אלקים עשה את האדם", נמצא המבזה חברו מבזה את עצמו; ועוד, כביכול מבזה לאומן שעשאו, וכו'. **(ראשית חכמה** שער הענוה - פרק ה', ע"ש עוד).

אֵת כֶּסֶפְךָ לֹא תִתֵּן לוֹ בְּנִשְׁוֹת וּבְמִצְרֵי בְרִית לֹא תִתֵּן אֶכְלֶךָ, אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְגו' (ויקרא כ"ה ל"ז-ל"ח)

אמונה - עבירה: במכת בכורות למדנו שאי אפשר להסתיר אפי' פרט קטן מעיני ה' אמר רבא, למה לי דכתב רחמנא יציאת מצרים ברבית (ויקרא כ"ה ל"ח), יציאת מצרים גבי יציאת (במדבר ט"ו מ"א), יציאת מצרים במשקלות (ויקרא י"ט ל"ו)? אמר הקב"ה "אני הוא שהבחנתי במצרים בין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור (פי' שבאו עשרה רווקים על מצרית אחת, ונתעברה מהן בעשר עבורין, עשר בכורות שהן בכורות של אביהן, כולן מתו (רש"י)), אני הוא שעתידי ליפרע ממי שתולה מעותיו בבכרי ומלוה אותם לישראל ברבית (פי' שמלוה מעותיו לישראל ברבית, ואומר של נכרי הם (רש"י)), וממי שטומן משקלותיו במלח (פי' המנה או הפרס טומן במלח להכבדו, וכשהוא לוקח במשקל לוקח באלו (רש"י)), וממי שתולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת הוא" ("קלא אילן" הוא צבע הדומה לתכלת, ורחמנא אמר (במדבר ט"ו ל"ח) "פתיל תכלת", ותכלת דמיו יקרים, שצבוע בדם חלזון שאינו עולה מן הים אלא אחת לשבעים שנה (רש"י)), והוא תולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת הוא - שעושה עצמו חסיד לעולם סבורים שהוא זהיר במצות יציאת; אי נמי, הוא תולה בבגדו, ובזה מאנה ומרמה אחרים, שמוכרו להם בתורת תכלת, והם מאמינים לו שרואים שגם הוא עושה ממנו יציאת (רא"ש, וריטב"א, ושיטה מקובצת)). **(בבא מציעא סא:)**.

דיברה תורה נגד יצר הרע, שיצרו של אדם גובר עליו לומר "מי ידע דבר זה?! ועל זה אמר "אני הוא שהבחנתי במצרים בין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור, אני הוא שעתידי להפרע וכו'", לפיכך יכוף יצרו המסית אותו לדבר זה. **(חידושי מהר"ל בבא מציעא שם)**.

וְחִשְׁבַּת עִם קְנֵהוּ מִשְׁנַת הַמְכָרוֹ לוֹ עַד שְׁנַת הַלֵּבֶל וְגו' (ויקרא כ"ה נ')

גניבת עכו"ם: גם לעכו"ם אסור להטעות בחשבון - לא מרויחים מגניבת עכו"ם אחד הנושא ונותן עם ישראל, או עם הגוי עובד עבודה זרה, אם מדד או שקל בחסר, עובר בלא תעשה וחייב להחזיר. וכן אסור להטעות את הגוי בחשבון, אלא ידקדק עמו, שנאמר "וחישוב עם קונוהו" אע"פ שהוא כבוש תחת ידיך, קל וחומר לגוי שאינו כבוש תחת ידיך. והרי הוא אומר (דברים כ"ה ט"ז) "כי תועבת ה' אלקיך כל עושה אלה" - כל עושה עול מכל מקום. **(רמב"ם הל' גניבה ז' ח')**.

אסור לאדם להחזיק דינר או מעה שחסר ממשקלו וכו', וכל שכן שיתנהו או יטעה בו גוי. כי זה שחושבים המוני בני אדם, ואפילו יחידיהם, כי ההטעות שכאלה מותרות עם הגוים, אינו נכון ודעה בלתי נכונה. אמר ה' בתורתו הקדושה במי שמוכר את עצמו לעובד עבודה זרה או לעבודה זרה עצמה כמו שנתבאר בפירוש אמר "וחישוב עם קונוהו", ואמרו ע"ה (ב"ק קי"ג): יכול יגלום עליו, תלמוד לומר "וחישוב" - ידקדק עמו בחשבון. וענין "גלום", יערים עליו ויטעהו. ואמרו, א"כ דיברה תורה בגוי שתחת ידיך, קל וחומר לגוי שאינו תחת ידיך; אם החמירה תורה על גזלו של גוי, קל וחומר על גזלו של ישראל. וכן אינן מותרין האונאות והתחבולות ומיני המרמות והזיוף והסילוף עם הגוים. אמרו ע"ה (חולין צד). אסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעת הגוי. וכל שכן אם היא תלוי חילול השם, שאז יהיה העון חמור יותר. ויושגו לאדם תכונות רעות ע"י כל המעשים הרעים הללו, אשר העיד יתעלה על עצמו שהוא מתעב אותן כשלעצמן נעשו עם מי שנעשו, והוא אמרו (דברים כ"ה ט"ז) "כי תועבת ה' אלקיך כל עושה אלה כל עושה עול". **(רמב"ם פירוש המשניות כלים י"ב ז')**.

[אל יעשה אדם עול אפילו לנכרי. ואלו דברים מורידים את האדם, ואין הצלחה בנכסיו. ואם השעה עומדת לו, יהיו נפרעין מזרעו. **(ספר חסידים** סימן תתע"ד).

אני כותב זאת לדורות, שראיתי רבים גדלו והעשירו מן טעות שהטעו הגוי, ולא הצליחו וירדו נכסיהם לטמיון ולא הניתו אחריהם ברכה, וכמ"ש בספר חסידים סימן תתע"ד. ורבים אשר קידשו ה' והחזירו טעויות הגוים בדבר חשוב, גדלו והעשירו והצליחו והניחו יתרם לעולליהם. **(באר הגולה** הו"מ שמ"ח ס"ק ה').

כבר דרשתי לגלות ירושלים אשר בספרד ולשאר גלויות אדום, כי עתה שהארץ הגלות יותר מדאי, יש לישראל להבדיל מהבלי העולם ולאחוז בחותמו של הקב"ה שהוא אמת ושלא לשקר - לא לישראל ולא לגוים, ולא להטעותם בשום ענין, ולקדש עצמם אף במותר להם, שנאמר (צפניה ג' י"ג) "שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפייהם לשון תרמית". וכשיבוא הקב"ה להושיעם, יאמרו הגוים "בדין עשה, כי הם אנשי אמת ותורת אמת בפייהם". אבל אם יתנהגו עם הגוים ברמאות, יאמרו "ראו מה עשה הקב"ה, שבחר לחלקו גנבים ורמאים!" ועוד כתוב (הושע ב' כ"ה) "וזרעתיה לי בארץ", כלום זורע אדם כור אחד אלא למצוא כמה כורים? כך זורע הקב"ה את ישראל בארצות כדי שיתוספו עליהם גרים (פסחים פז:), וכל זמן שהם מתנהגים בהן ברמאות, מי ידבק בהם?! והרי הקפיד הקב"ה על גזל הרשעים, שנאמר (בראשית ו' י"א) "ותמלא הארץ חמס". **(סמי"ג** עשין סימן ע"ד).

כִּי לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים עֲבָדִים הֵם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם (ויקרא כ"ה נ')

מצוות - תפילה: בני ישראל חייבים לעבוד את ה' בקיום המצוות ובתפילה כחובת העבד למלא מצוות רבו

שלי הם בני ישראל - משתעבדים לתורת, עבדי הם אשר הוצאתי אותם פדויים מארץ מצרים. **(תרגום יונתן** ויקרא כ"ה נ').

"כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים", מצוה לעבוד בכל מיני עבודה במקדש ולחוץ ממקדש בכל אותם העבודות הנקראים "עבודה", [דהיינו] בתפילה, ולהשתדל אחר [קיום] מצוות התורה, שהכל נקרא "עבודה", כעבד המשתדל אחר אדונו (למלאות רצון אדונו (מתוק מדבש)) בכל מה שהוא צריך, לפי ש[הקב"ה] קרא את ישראל "עבדים", דכתיב "כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם". מהו הטעם שהם עבדים? משום שכתוב "אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים". ובשביל זה, בעשרת הדברות אחר שכתוב "אנכי ה' אלקיך" כתוב "אשר הוצאתיך מארץ מצרים" (שמות כ' ב'-ג'), לעבוד לו כעבד העובד לאדונו שגאל אותו מן המות וגאל אותו מכל הרעות שבעולם. **(זוהר** רעיא מהימנא - פרשת בהר דף קיא:).

קיום המצוות החיוביות, הוא חוב שאנו חבים לו יתעלה, כחובת העבד למלא מצוות רבו, כמו שנאמר "כי לי בני ישראל עבדים וגו'", ועוד נאמר (דברים ט"ז י"ב) "וזכרת כי עבד היית במצרים ושמת ועשית את החוקים האלה". **(המספיק לעובדי השם** [לרבי אברהם בן הרמב"ם ז"ל] - ההליכה בחוקות התורה).